

מפקד אוכלוסין 2022

בעידן המודרני ולאור ההלכה

תשפ"ב

המכון לחקר המצוות
Mitzvah Research Institute

חוברת זו יוצאת לאור במהדורה מצומצמת ומלוקטת ממאמרו
של הרב אלירן זוהר לקראת מפקד האוכלוסין השביעי במדינת

ישראל שיתקיים

בשנת תשפ"ב 04/2022

"שגיאות מי יבין"

להארות והערות

ניתן ליצור קשר בכתובת

hamachon@hamachon.org.il

כל הזכויות שמורות

למכון לחקר המצוות שע"י

עמותת א.ל.י ארגון ליזמות יהודית

ע.ר 580622553

1.....	פתיחה
2.....	מפקד אוכלוסין לאורך התנ"ך
5.....	מפקדי דוד המלך
8.....	מפקד לצורך ושלא לצורך
10.....	חצאי שקלים, טלאים או אבנים
11.....	מפקד לדבר מצווה
17.....	מניין אצל אינם יהודיים
20.....	העידן המודרני
22.....	מסקנות

דבר העורך

כאשר באנו לעסוק בשאלה האם מותר לספור בני אדם בכלל ועם ישראל בפרט ההנחה הראשונה שמתעוררת בליבי היא שלילת השאלה מעיקרה וכנגדה הטענה וכי איזו בעיה יכולה להיות מכך שנספור אנשים. והלא אלו מעשים שבכל יום שאנו סופרים בני אדם. כמה עובדים הגיעו היום למפעל, כמה ילדים הגיעו היום לכיתה, כמה אנשים עלו לאוטובוס. אף אחד לא מעלה בדעתו שיכולה להיות בעיה כלשהי ממניית וספירת בני אדם לא ברמה האישית, לא ברמה החברתית ולא ברמה האתית מוסרית.

אמנם, כאשר התורה מבקשת למנות את בני ישראל במדבר היא דורשת שפעולה זו תיעשה על ידי אמצעי אחר ולא ספירה ממש של בני אדם. בנוסף לכך התורה מציגה שבמידה ובני ישראל יספרו ללא אמצעי עלולה לפרוץ מגיפה בקרב העם:

"כִּי תִשָּׂא אֶת-רֹאשׁ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתַנוּ אִישׁ כֶּפֶר נַפְשׁוֹ לֵה' בַּפְּקֹד אֹתָם וְלֹא-יְהִי בָהֶם נֶגֶף בַּפְּקֹד אֹתָם. זֶה יִתְּנוּ כָל-הָעֶבֶר עַל-הַפְּקֻדִים מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל בַּשֶּׁקֶל הַקֹּדֶשׁ, עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לֵה'. כָּל הָעֶבֶר עַל-הַפְּקֻדִים מִבְּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְמַעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת ה'" (שמות ל, יב).

לכן נראה לומר שסוגיה זו לא הייתה נידונה אלמלי היא נאמרה בתורה. לאור מפקד האוכלוסין השביעי שערכת מדינת ישראל ולאור השאלות החוזרות ונשנות בקרב הציבור הדתי, האם ניתן להשתתף במפקד, ראינו לפרסם חוברת זו על מנת לסכם את הסוגייה שנדונה כבר למעלה מ-50 שנה ולהשיב מענה לשאולים מכאן ולהבא.

במאמר זה אבקש לחקור האם הדרישה שלא למנות את בני ישראל במדבר כי אם על ידי חצאי שקלים היא דרישה לדורות או שמא הוראת שעה. האם ישנם מקורות נוספים בספרות היהודית לדורותיה שניתן מהם ללמוד כיצד נהגו במשך הדורות כאשר באו למנות את העם. וכן, מהו גדר הפקידה שעליה מדברת התורה, גדר האיסור וההיתר שבדבר והמסר של התורה בעניין.

הרב אלירן זוהר
יו"ר המכון לחקר המצוות

פתיחה

מפקד האוכלוסין השביעי במדינת ישראל יוצא לדרך באפריל 2022. על ידי המפקד מלבד ידיעת כמות מספר האנשים שמונה העם, שזו הפקידה האותנטית שנהגו בה בני האדם לאורך ההיסטוריה, כיום על ידי המפקד ניתן לקבל עוד הרבה נתונים נוספים כדמוגרפיה; מספר אנשים לפי אוכלוסיות; מגדרים; גודל משק בית ממוצע, לפי דת; תנאי דיור ורמת חיים; מעבודה והשכלה ועוד הרבה נתונים כפי שניתן לראות בנתונים המתפרסמים בלשכת הלמ"ס (נתונים במבט השוואתי).

באתר הלמ"ס נכתב כי למפקד האוכלוסין והדיוור חמש מטרות עיקריות והנם:

1. ספירת האוכלוסייה ומשקי הבית במדינה.
2. קבלת ידע דמוגרפי המשמש לבניית אומדני אוכלוסייה.
3. איסוף נתונים והפקת מידע למשרדי ממשלה ורשויות מקומיות לצורך תקצוב.
4. איסוף מידע חברתי כלכלי על מדגם גדול של אנשים באוכלוסייה המאפשר קבלת נתונים ומידע על קבוצות קטנות וייחודיות באוכלוסייה.
5. הפקת מידע המשמש גופים, ארגונים, וגורמים שונים בתחומי החינוך, כלכלה, עסקים, מחקר ועוד.

מפקד האוכלוסין האחרון שנערך במדינת ישראל היה בשנת 2008. עד כה נערכו שישה מפקדי אוכלוסין, ובכל הפעמים הללו לא מצאנו שפרצה מגפה בעם. וא"כ נשאלת השאלה למה התכוונה התורה באיסור מניית ישראל וחשש פריצת מגפה בעקבות כך.

מפקד אוכלוסין לאורך התנ"ך

המקור הראשון בו מצינו איסור מניית עם ישראל הוא בציווי מלאכת המשכן. ולצד זה מבארת התורה כיצד כן ניתן לספור את בני ישראל (שמות ל, יב):

כִּי תִשָּׂא אֶת-רֹאשׁ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתַנוּ אִישׁ כְּפָר נַפְשׁוֹ לֵה' בַּפֶּקֶד אַתֶּם וְלֹא-יְהִיָּה בָהֶם נֶגֶף בַּפֶּקֶד אַתֶּם. זֶה יִתְּנוּ כָל-הַעֵבֶר עַל-הַפְּקָדִים מַחְצִית הַשֶּׁקֶל בַּשֶּׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחְצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לֵה'.

כתב רש"י:

כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגולת אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את השקלים ותדע מנינם. "ולא יהיה בהם נגף" - שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד .

למדנו שכאשר מונים וסופרים ומציינים מספר על אנשים שולטת עין הרע ומעשה זה גורר מגפה בעם שבה נהרגים אנשים רבים. לכן מצווה התורה למנות את ישראל על יד אמצעי עזר כמו מחצית השקל. השאלות העולות מציווי התורה הם:

1. האם בכל ספירה גם של קומץ אנשים צריכים למנות חצאי שקלים או רק כאשר מונים את כל העם.
2. האם כשמונים את כל העם או קומץ אנשים הדרך היחידה למנותם היא רק על ידי מחצית השקל או שניתן על ידי דברים אחרים.
3. האם זו הייתה הוראת שעה או גם לדורות.

לאורך היסטוריית התנ"ך מצאנו עוד מספר פעמים שפקדו את העם. וכך מסכמים חז"ל את המפקדים שנעשו לאורך ההיסטוריה היהודית בימי התנ"ך (במדבר רבה ב, יא):

אלה פקודי בני ישראל לבית אבתם וגו' (במדבר ב, לב).

בעשרה מקומות נמנו ישראל -

אחד בירידתן למצרים (דברים י, כב): בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ וְגו'.

ואחד בעליתן (שמות יב, לז): וַיִּסְעוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמֶסֶס, סִכְתָּה, כָּשֶׁשׁ-מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלֵי וְגו'.

ואחד אחר מעשה העגל (שמות ל, יב): כִּי תִשָּׂא אֶת-רֹאשׁ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל וְגו'.

ושנים בחמש הפקודים: אחד בדגלים (במדבר א, א), ואחד בחלוק הארץ (במדבר כו, ב).

ושנים בימי שאול (שמואל א טו, ד): וַיִּפְקְדֵם בְּטֹלָאִים, (שמואל א יא, ח): וַיִּפְקְדֵם בְּבָזֶק. כד אינון עתירין באלין אמריה, וכד אינון מסכנין בבזקיה [כשהם עשירים באלו הכבשים וכשהם עניים בחרסים].

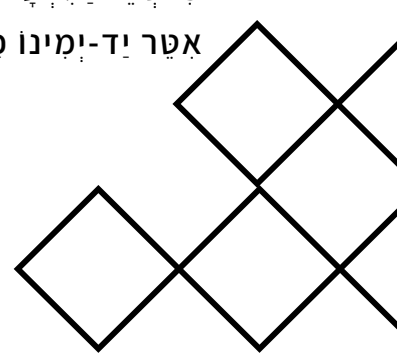
ואחד בימי דוד (שמואל ב כד, ט): וַיִּתֵּן יוֹאָב אֶת-מִסְפַּר מִפְקְדֵי-הָעָם, אם מספר למה מפקד ואם מפקד למה מספר, אלא עשה שתי אנפריאות גדולה וקטנה, הקטנה הראה לדוד הגדולה לא הראה לו, לפיכך כתב: את מספר מפקד.

ואחד בימי עזרא (עזרא ב, סד): "כָּל-הַקְּהָל כָּאֶחָד אַרְבַּע רְבּוּא אֲלֵפִים שְׁלֹשׁ-מֵאוֹת שָׁשִׁים"

ואחד לעתיד לבוא (ירמיה לג, יג): עַד תַּעֲבֹרְנָה הַצֹּאן עַל-יְדֵי מוֹנֶה.

המדרש מציין שהיו רק עשרה מפקדים בעוד שמצאנו בתנ"ך עוד מספר פעמים שפקדו את העם. בתורה ישנם עוד מפקדים כמפקדי הלוויים (במדבר ג, יד-לט) שלא נמנו עם מפקד בני ישראל וכן מפקד מלחמת מדיין (שם לא, ג). כמו כן, מצאנו שבט בנימין מונה את לוחמיו בפילגש בגבעה (שופטים כ, טו-טז):

וַיִּתְּפְקְדוּ בְנֵי בְנִימִן בַּיּוֹם הַהוּא מֵהָעָרִים עֶשְׂרִים וְשֵׁשׁ אֶלֶף אִישׁ שֶׁלֶף חָרֵב לְבַד מִיִּשְׁבֵי הַגְּבֻעָה הַתְּפֻקְדוּ שִׁבְעֵי מֵאוֹת אִישׁ בְּחֹר. מְכַל הָעָם הַזֶּה שִׁבְעֵי מֵאוֹת אִישׁ בְּחֹר אֶטֶר יַד-יְמִינוֹ כָּל-זֶה קָלַע בְּאַבְן אֶל-הַשַּׁעֲרָה וְלֹא יִחְטָא.

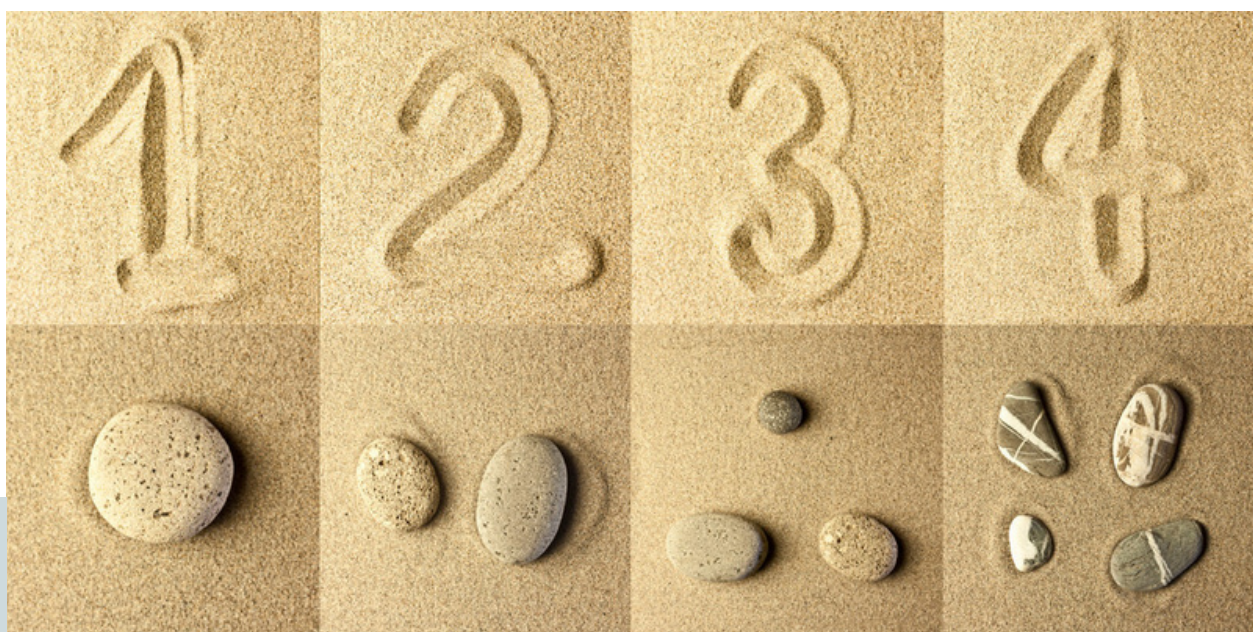
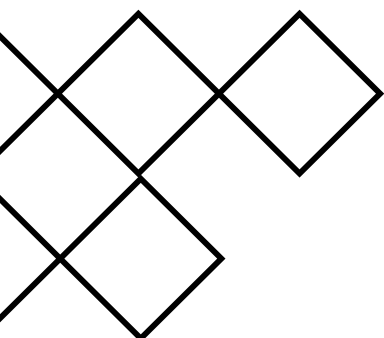

אחאב פוקד את העם אשר אתו לצאת למלחמה עם בן הדד (מלכים א' כ, טו): "ויפקד את נערי שרי המדינות ויהיו מאתים שנים ושלשים ואחריהם פקד את כל העם כל בני ישראל שבעת אלפים". המלך אמציהו פוקד את העם כשהוא יוצא למלחמה עם בני שעיר (דברי הימים ב' כה, ה):

ויקבץ אמציהו, את-יהודה, ויעמידם לבית-אבות לשרי האלפים ולשרי המאות, לכל-יהודה ובנימן; ויפקדם, למבן עשרים שנה ומעלה, וימצאם שלש-מאות אלף בחור יוצא צבא, אחז רמח וצנה.

מדוע המדרש לא מציין את המפקדים שזכרתי.

כפי שניתן לראות במפקדים שהבאתי לא נמנה כל העם כולו. האם ניתן לאשש מכאן שהמדרש ציין רק למפקדים בהם כל העם נמנה ומכאן ניתן להסיק שהחשש פריצת מגיפה הוא רק כאשר נמנה כל העם. על שאלה זו ניתן להשיב משאלה אחרת המתעוררת ממפקדי דוד המלך, מדוע פרצה מגפה בימי דוד.

מפקדי דוד המלך

במשך מלכותו של דוד מצאנו שפעמיים הוא פוקד את העם: פעם אחת פקד דוד את העם אשר אתו ושלח שלישי ביד יואב ושלישי ביד אבישי בן צרויה ושלישי ביד אתי הגתי ולא מצאנו שהיה בהם נגף:

וַיִּפְקֹד דָּוִד אֶת-הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ. וַיִּשֶׂם עֲלֵיהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת. וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶת-הָעָם, הַשְּׁלִישִׁית בְּיַד-יֹאבָב וְהַשְּׁלִישִׁית בְּיַד אֲבִישִׁי בֶן-צְרוּיָה אַחֵי יֹאבָב, וְהַשְּׁלִישִׁת, בְּיַד אֶתִי הַגָּתִי.

ופעם שניה פקד דוד את כל העם על ידי ששלח את יואב שר צבאו למנות את כל ישראל ובאה מגפה על העם:

וַיֹּסֶף אַף-ה' לַחֲרוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּסַּת אֶת-דָּוִד בְּהֵם לֵאמֹר לֶךְ מִנֶּה אֶת-יִשְׂרָאֵל וְאֶת-יְהוּדָה. וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל-יֹאבָב שֶׁר-הַחִיִּל אֲשֶׁר-אִתּוֹ שׁוֹט-נָא בְּכָל-שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד-בְּאֵר שָׁבַע וּפְקֹדוּ אֶת-הָעָם וַיִּדְעַתִּי אֵת מִסְפַּר הָעָם. וַיֹּאמֶר יֹאבָב אֶל-הַמֶּלֶךְ וַיֹּסֶף ה' אֶל-לִהְיוֹךְ אֶל-הָעָם כְּהֵם וְכֵהֶם מֵאָה פְּעָמִים וְעֵינַי אֲדַנִּי-הַמֶּלֶךְ רֵאוֹת וְאֲדַנִּי הַמֶּלֶךְ לָמָּה חָפֵץ בַּדָּבָר הַזֶּה. וַיַּחֲזֵק דָּבָר-הַמֶּלֶךְ אֶל-יֹאבָב וְעַל שָׂרֵי הַחִיִּל וַיֵּצֵא יֹאבָב וְשָׂרֵי הַחִיִּל לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ לִפְקֹד אֶת-הָעָם אֶת-יִשְׂרָאֵל. וַיַּעֲבְרוּ אֶת-הַיַּרְדֵּן וַיַּחֲנוּ בְּעָרוֹעַר יְמִין הָעִיר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ-הַנַּחַל הַגָּד וְאֶל-יַעֲזָר. וַיָּבֹאוּ הַגְּלַעָדָה וְאֶל-אֶרֶץ תַּחְתִּים חֲדָשִׁי וַיָּבֹאוּ דָּנָה יַעַן וְסָבִיב אֶל-צִידוֹן. וַיָּבֹאוּ מִבְּצֵר-צֹר וְכָל-עָרֵי הַחֲוֵי וְהַכְּנַעֲנִי וַיָּצֵאוּ אֶל-נֶגֶב יְהוּדָה בְּאֵר שָׁבַע. וַיִּשְׁטוּ בְּכָל-הָאֶרֶץ וַיָּבֹאוּ מִקְצֵה תְּשֻׁעָה חֲדָשִׁים וְעֶשְׂרִים יוֹם יְרוּשָׁלַם. וַיִּתֵּן יֹאבָב אֶת-מִסְפַּר מִפְּקֹד-הָעָם אֶל-הַמֶּלֶךְ וַתְּהִי יִשְׂרָאֵל שְׁמֹנֶה מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ-חִיל שֶׁלֶף חָרָב וְאִישׁ יְהוּדָה חֲמֵשׁ-מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ. וַיֵּךְ לֵב-דָּוִד אֶתוֹ אַחֲרֵי-כֵן סָפַר אֶת-הָעָם....

וַיִּתֵּן ה' דָּבָר בְּיִשְׂרָאֵל מִהַבְּקָר וְעַד-עֵת מוֹעֵד וַיִּמַּת מִן-הָעָם מִדָּן וְעַד-בְּאֵר שָׁבַע שִׁבְעִים אֶלֶף אִישׁ.

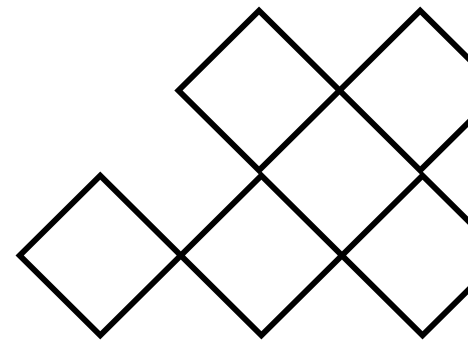
על הסיבה שבמניין הראשון לא פרצה מגפה ואילו במניין השני פרצה מגפה והשוני המהותי שבין שני מניינים אלו עמד אחד ממפרשי התורה (המזרחי שמות ל, יב) וכתב:

שמה שהמניין שולט בהם אינו אלא כשנמנין כל ישראל ביחד כדכתיב: "כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם ולא יהיה בהם נגף", אבל כשמונה מקצתן אין בכך כלום. ולפיכך כשמנה דוד את כל ישראל ואת כל יהודה שלט בהם עין הרע ובא עליהם הדבר, וכשמנה את העם אשר אתו בלבד, לא שלט בהם עין הרע והלכו ונצחו במלחמה.

פרשנות זו מיישבת מדוע במפקד הראשון של דוד לא שלטה עין הרע ולא פרצה מגפה משום שלא נמנו כל ישראל ואילו במפקד השני נמנו כל ישראל ולכן שלטה בהם עין הרע ופרצה מגפה.

היוצא לפי זה שכל מניין שאין נמנים כל העם מותר למנות ואין חשש נזק מהספירה, ורק כאשר מונים את כל העם יש חשש לפריצת מגיפה.

לפי זה היה ניתן קצת ליישב מדוע לא נמנו המפקדים שזכרתי במדרש וכן מדוע לא פרצה בהם מגפה, שכן לא נמנו כל ישראל. אמנם תירוץ זה אינו מספיק, משום שמפקד שאול השני הנמנה במדרש יוכיח שלא מדובר בכל העם. גם אם נניח שהמפקדים שזכר המדרש הם של כל העם, שכן בירידת יעקב ומשפחתו למצרים שבעים נפש היו כל העם אז, וכן ביציאת מצרים ובמדבר וודאי שמנו את כל העם.

גם המפקד הראשון של שאול כאשר יוצא להילחם בנחש העמוני נראה מלשון הפסוקים שמדובר בכל העם. גם מפקדו של דוד היה של כל העם, ובאופן מסוים ניתן להעמיד שגם מפקד עזרא היה של כל העם אשר עלו לארץ וזה עיקר העם. מכל מקום מפקדו השני של שאול כאשר יוצא להילחם בעמלק נראה ברור שלא היה של כל העם.

ויש עוד להקשות ממעשה דוד עצמו שמפורש יוצא בדברי הימים שבמניין זה שפרצה בו המגפה לא נמנו שבט לוי ובנימין עם שאר שבטי ישראל כפי שמפורש בכתוב (דברי הימים א, כא):

א וַיַּעֲמֵד שֹׁטֵן עַל-יִשְׂרָאֵל וַיִּסֹּת אֶת-דָּוִד לְמַנּוֹת אֶת-יִשְׂרָאֵל. ב וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל-יֹאבֵב וְאֶל-שָׂרֵי הָעָם לָכוּ סִפְרוּ אֶת-יִשְׂרָאֵל מִבְּאֵר שֶׁבַע וְעַד-דָּן וְהִבִּיאוּ אֵלַי וְאֲדַעְהָ אֶת-מִסְפָּרָם. ג וַיֹּאמֶר יֹאבֵב יוֹסֵף ה' עַל-עַמּוֹ כֹּהֵם מֵאָה פְּעָמִים הֲלֹא אֲדַנִּי הַמֶּלֶךְ כָּלִם לְאֲדַנִּי לְעַבְדִּים לָמָּה יִבְקֹשׁ זֹאת אֲדַנִּי לָמָּה יִהְיֶה לְאַשְׁמָה לְיִשְׂרָאֵל. ד וְדַבֵּר-הַמֶּלֶךְ חֶזֶק עַל-יֹאבֵב וַיֵּצֵא יֹאבֵב וַיִּתְהַלֵּךְ בְּכָל-יִשְׂרָאֵל וַיָּבֵא יְרוּשָׁלַם. ה וַיִּתֵּן יֹאבֵב אֶת-מִסְפַּר מִפְקַד-הָעָם אֶל-דָּוִד וַיְהִי כָל-יִשְׂרָאֵל אֶלְף אֶלְפִים וּמֵאָה אֶלְף אִישׁ שֶׁלֶף חָרֵב וַיְהוּדָה אַרְבַּע מֵאוֹת וְשִׁבְעִים אֶלְף אִישׁ שֶׁלֶף חָרֵב. ו וְלוֹי וּבְנֵימִן לֹא פָקַד בְּתוֹכָם כִּי-נִתְעַב דַּבֵּר-הַמֶּלֶךְ אֶת-יֹאבֵב. ז וַיִּרַע בְּעֵינָיו הָאֱלֹהִים עַל-הַדָּבָר הַזֶּה וַיַּךְ אֶת-יִשְׂרָאֵל. ח וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל-הָאֱלֹהִים חֲטָאתִי מֵאֲדָא אֲשֶׁר עָשִׂיתִי אֶת-הַדָּבָר הַזֶּה וְעַתָּה הַעֲבֵר-נָא אֶת-עֲוֹן עַבְדְּךָ כִּי נִסְכַּלְתִּי מֵאֲדָא.

וא"כ לא ניתן לקבל פרשנות זו המנסה ליישב את ההבדלים בין שני מפקדי דוד וחזרה השאלה למקומה מדוע פרצה מגפה בימי דוד. וכן עוד עומדת השאלה מדוע המפקדים שזכרתי נשארו בחוץ ולא נספרו על ידי המדרש. כמו כן, לא ניתן לחלק שהמפקדים שזכרתי הם מפקדים צבאיים ואילו מפקדי המדרש אינם צבאיים שכן מפקדי שאול הם גם צבאיים לפחות באופן מובהק המפקד השני. וכן לא ניתן לחלק שבמפקדים שזכרתי מדובר לאחר שהעם היה מחולק לשתי ממלכות ולכן לעולם לא מנו את כל העם ואילו במפקדי המדרש היה כל העם. שכן בימי עזרא מדובר בזמן פיצול הממלכות ועוד שלא כל העם שב מבבל ולכן מנו רק את העולים ולא נמנה כל העם.

מסקנה: יש איסור מניית העם וחשש פריצת מגפה גם במניית חלק מהעם.

מפקד לצורך ושלא לצורך

יש שכתבו ליישב ההבדל בין שני מפקדי דוד על ידי מדרש המחלק בין מפקד לצורך למפקד שלא לצורך (במדבר רבה ב, יז):

רבי אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו, שלא לצורך חסרו, ואי זה זמן נמנו לצורך, בימי משה, בדגלים, ובחלוק הארץ ושלא לצורך, בימי דוד.

להבנת רבי משה בן נחמן, המכונה הרמב"ן (מחכמי ספרד במאה ה-13 בפירושו לתורה, במדבר א, ב-ג), 'לצורך' פירושו כאשר רוצים לצאת למלחמה או לנחול את הארץ וסופרים כמה חיילים מוכנים לקרב, כמה יושבים על הכלים, כמה יורים בחצים וכל צורך אחר. ואילו ש'לא לצורך' זה לדוגמה כאשר המלך מונה לדעת על כמה אנשים מולך:

אבל כפי דעתי היה הקצף עליו בעבור שמנאם שלא לצורך, כי לא היה יוצא למלחמה ולא עושה בהם דבר בעת ההיא, רק לשמח לבו שמלך על עם רב, והוא מאמר יואב (ש"ב כד, ג) ויוסף ה' אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים וגו' ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה.

מדברי הרמב"ן אלו אפשר להסיק שמפקד אוכלוסין רק לשם ידיעה מספרית כמה תושבים נמצאים כעת במדינה נחשבת כספירה שלא לצורך. ברם, כפי הפירוט האמור לעיל במטרות מפקד האוכלוסין המתקיים כיום, סעיפים 3 ו-5: "איסוף נתונים והפקת מידע למשרדי ממשלה ורשויות מקומיות לצורך תקצוב, והפקת מידע המשמש גופים, ארגונים, וגורמים שונים בתחומי החינוך, כלכלה, עסקים, מחקר ועוד", הרי שמפקד זה יחשב לצורך.

כלכלה

הפקת מידע

חינוך

רשויות

איסוף נתונים

שיטת תוספות רי"ד

עוד מצאנו לאחד מפרשני התלמוד, מחכמי איטליה במאה ה-12, רבי ישעיה די טארני, שהרחיב מעט הגדרת דברי המדרש "לצורך ושלא לצורך", ומשמע מדבריו ש'לצורך' הוא לדבר מצווה או דבר שבקדושה ו'שלא לצורך' הוא לשאר שימושים:

אסור למנות ישראל אפילו לדבר מצוה, פירוש לדבר שבקדושה, צריך שיפקדם ע"י דבר אחר. אבל שלא לדבר מצוה אפילו ע"י דבר אחר אסור. שאם יועיל ע"י דבר אחר שלא לדבר מצוה למה נענש דוד כשמנה את ישראל והיה דָּבַר בישראל? ימנה אותם ע"י דבר אחר. ולמה לא עשה יואב וכל סנהדרין שבישראל ע"י דבר אחר, ויתנו המספר לדוד. כלום היה רוצה דוד כי אם לדעת מספרם ימנו ע"י דבר אחר ולא היה דבר בעם? אלא לאו שלא לדבר מצוה אסור למנותם אפילו ע"י דבר אחר, ומעשה דדוד שלא לדבר מצוה היה, שלא היה בעת המלחמה למנות עליהם שרי צבאות ומפני זה נענש.

עוד מצאנו לרבי חיים בן עטר מחכמי מרוקו במאה ה-18 שכתב בפירושו על התורה פירוט מהו לצורך:

עוד ירצה באומרו "לפקודיהם וגו" שאין לך רשות למנותם אלא לסיבת פקודיהם, פירוש לצד חסרונם אם נחסרו מהם ותרצה לעמוד על הנשארים או שנכנסו בגדר הכנת החוסר כאומרו (במדבר לא, מט) עבדיך נשאו את ראש וגו', לצד שירדו למלחמה או לסיבת צורך המספר לערוך מלחמה עם אויב וכדומה. ובא לשלול שאין למנותם בלא סיבה כלל...

מסקנה: מדברי המדרש עולה שכל מניין שמונים שלא לצורך אסור בכל אופן ושולטת בו עין הרע, וכשמונים לצורך מותר.
שלא לצורך - לדעת מספר האנשים ללא שימוש נוסף.
לצורך: א. לדעת מספר האנשים היוצאים למלחמה. ב. לדעת מספר האנשים שחזרו מהמלחמה. ג. לדעת האם ישנם עשרה אנשים למניין.

לפי זה מתיישב מדוע מצאנו שרק במפקד אחד של דוד פרצה מגפה, משום שלא היה לצורך, ואילו בשאר המפקדים שזכר המדרש וכן שזכרתי לא פרצה מגפה משום שהמפקד היה לצורך. אמנם טרם התבררה שאלתנו מדוע המדרש לא זכר מפקדים אלו. וכן לא התברר כיצד מבצעים מפקד לצורך, האם צריכים לגבות חצאי שקלים או אפשר דבר אחר. וכן האם יש הבדל לעניין זה בין כל העם לחלק מהעם.

חצאי שקלים, טלאים או אבנים

למרות שמצאנו שהתורה ציוותה לגבות חצי שקל מכל הזכרים מבן עשרים שנה ומעלה וכך למנותם מכל מקום ראינו שבתקופת שאול המלך המפקד בוצע באופן אחר. כששאול אוסף את העם לצאת למלחמה נגד נחש העמוני נאמר: "וַיִּפְקְדֵם בְּבֶזֶק..." ופירשו חז"ל שמנאם בשברי חרסים או אבנים. ושוב פעם כאשר יצא להילחם בעמלק נאמר: "וַיִּשְׁמַע שְׂאוּל אֶת-הָעָם וַיִּפְקְדֵם בְּטַלְאִים..." שנתן לכל אחד טלה וכך מנאם. בשני מפקדים אלו שאול מונה את העם על ידי כלי עזר אחר ולא חצאי שקלים וראינו שלא פרצה מגפה מה שמעיד שאופן ביצוע המפקד היה תקין, ולמדנו ממעשיו שאין חובה לספור דווקא בחצאי שקלים אלא ניתן להשתמש בכל כלי עזר אחר.

בתלמוד מובא מעשה בתקופת בית שני בימי ארגיפס המלך שביקש לעשות מפקד בבני ישראל. מלשון הבקשה ניתן לאשש שאכן הלכה זאת הייתה רווחת שלא מונים אנשים אך כן מונים את ישראל על ידי דבר אחר (פסחים סד ע"ב):

תנו רבנן: פעם אחת ביקש אגריפס המלך ליתן עיניו באוכלוסי ישראל. אמר ליה, לכהן גדול, תן עיניך בפסחים. נטל כוליא מכל אחד ונמצאו שם ששים ריבוא זוגי כליות כפלים כיוצאי מצרים, חוץ מטמא ושהיה בדרך רחוקה. ואין לך כל פסח ופסח שלא נמנו עליו יותר מעשרה בני אדם, והיו קוראין אותו פסח מעובין. נטל כוליא... תפיסה בעלמא דשקיל מינייהו עד דיהבין ליה מידי אחרינא [היה תופס את הכליה עד שהיו נותנים לו דבר אחד (פרש"י והוא נותן פול או אבן כנגדה) והיו מונים את אותו הדבר].

מסקנה: מפקד לצורך מותר על ידי חצי שקל או כל דבר אחר.

מפקד לדבר מצווה

העולה מן האמור עד כה שיש חובה למנות במפקד לצורך על ידי כלי עזר ולא למנות בני אדם. האם חובה זו חלה גם במקבץ אנשים מועט כמו חמישים אנשים או פחות, ומה הדין במקבץ אנשים פרטי כמו התכנסות משפחתית שהיא אינה ציבורית ולא נוגעת לכלל כלל. ועוד ניתן לשאול, מה הדין בפחות מעשרה אנשים. האם גם אז צריכים להקפיד שלא למנות בני אדם אלא על ידי דבר אחר או תחבולה אחרת?

ממאמרים אחרים בתלמוד נראה שאף שיש צורך במניית מקבץ אנשים מכל מקום נזהרים שלא למנותם כי אם על ידי דבר אחר. דוגמה לזהירות זו מצאנו במניית כוהנים במקדש בהגרלתם מי יזכה בתרומת הדשן מעל המזבח (יומא כב ע"ב):

ואם היו שניהם שוין [שני הכוהנים שנסו לזכות ואין הכרע מי זוכה], הממונה אומר להם: "הצביעו"...

תנא: הוציאו אצבעותיכם למנין ונימנינהו לדידהו [ונמנה לכם]. מסייע ליה לרבי יצחק דאמר: רבי יצחק אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה דכתיב: "ויפקדם בבזק..."

וכך דרשו חז"ל (שם):

אמר רבי אלעזר כל המונה את ישראל עובר בלאו שנאמר: וְהָיָה מִסְפָּר בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל כְּחֹל הַיָּם אֲשֶׁר-לֹא-יִמַּד .

רב נחמן בר יצחק אמר עובר בשני לאוין שנאמר: לא-יִמַּד וְלֹא יִסְפֹּר .

נראה ממאמרים אלו שיש איסור למנות את ישראל בכל אופן גם אם מדובר לצורך כגון צורך מצווה שאין לך צורך גדול מזה וגם אם מדובר רק בקומץ אנשים ולא העם כולו. על כן הסיק רבי דוד קמחי (שמואל א' טו, ד), המכונה הרד"ק, מחכמי ספרד במאה ה-12, שמנייה שלא לצורך אפילו יהיה על ידי דבר אחר לא יועיל ואילו במנייה לצורך חייבים למנות על ידי אמצעי אחר ולא להסתפק רק בזה שזה לצורך:

נראה כי אפילו מנה אותם בדבר אחד כיון שמנה אותם שלא לצורך הם חסרים שאם כן למה לא לקח יואב מכל אחד שום דבר וימנה הדבר ההוא ולא יהיה בהם נגף. וכן כשמנה אותם לצורך צריך שימנה אותם בדבר אחד כמו שאול שמנה אותם בטלאים וכן במלחמה הראשונה שפקדם בבזק שפירושו באבנים כמו שפירשנו.

ממעשה הגרלת תרומת הדשן בבית המקדש ודרשת חז"ל מסיק הרמב"ם להלכה (ספר עבודה, הלכות תמידין ומוספין פ"ד הלכה ג-ד) שיש איסור למנות כל אסיפה מישראל אפילו לצורך מצווה, ושמניית אצבעות נחשבת ספירה על ידי דבר אחר ולכן מותר:

כיצד מפיסין [כיצד עושים פייס, הגרלה], עומדין [הכוהנים שניסו לזכות בתרומת הדשן] בהיקף ומסכימין על מניין שמונים מאה או אלף או כל מניין שיסכימו עליו, והממונה אומר להם הצביעו והן מוציאין אצבעותיהן אחת או שתיים ואם הוציא שלש מונין לו שלש. ואין מוציאין גודל במקדש מפני הרמאים, שהגודל קצר ונוח להוציאו ולכפותו, והמוציא גודל אין מונין אותו לו. ומתחיל הממונה למנות מן האיש הידוע שהסיר מצנפתו תחילה ומונה על אצבעותיהן וחוזר חלילה עד שישלים המניין שהסכימו עליו והאיש ששלם המניין אצל אצבעו הוא שיצא בפייס ראשון לעבודה.

ולמה מונה המניין שהסכימו עליו על האצבעות שהוציאו ולא היה מונה על האנשים עצמן לפי שאסור למנות ישראל אלא על ידי דבר אחר שנאמר: "ויפקדם בטלאים".

וכך הבין להלכה, רבי אברהם אבלי הלוי גומבינר בספרו 'מגן אברהם' (אורח חיים סימן קנו סעיף ב):

אסור למנות ישראל אפילו אינו מכוון למנות רק להטיל גורל אפילו לדבר מצווה אלא מוציאין אצבעותיהם ומונין אצבעותיהם.

לפי זה מובן מדוע מנה שאול את מספר האנשים שהלכו עמו בבזק או בטלאים למרות שלא היו כל העם. שכן אף במניין כלשהו ולצורך יכולה לשלוט המגפה.

שיטת החת"ם סופר

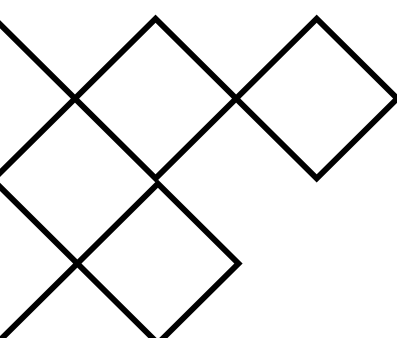
בסוף המאה ה-18 נשאל הרב משה סופר, המכונה "החתם סופר", מחכמי אשכנז, מאת אחד מרבני ליטא שעלה לארץ ישראל באותם הימים, הרב ישראל משקלוב, מחבר ספר 'פאת השולחן', בדבר מניית בני ישראל. מתשובתו* של החתם סופר עולה כי לדעתו אין הבדל במה מונים כאשר התוצאה הסופית היא הסכום המדויק שבקשו לברר: "ומה שכתב...דאיכא [שיש כאן] לחלק בין מונה הראשים והגלגלת ובין מונה האצבעות הוא דבר שאין לו שחר". מדבריו מובן שמנייה על ידי אמצעי הוא בכדי שהמפקד לא יצא מדויק ונמצא מזה שלא מנו את ישראל ממש. לפי זה מתבררת שיטתו כפי שכותב גם במסקנה, שבמנייה מדויקת יש חשש מגפה ולכן מחצית השקל שנאמרה בתורה היא במכוון שכן היא באה בכדי לכפר על בני ישראל שלא יהיה בהם נגף:

...ומכל מקום צריך לעיין מה לי מונה הגופים או השקלים והטלאים ומכל שכן

**האצבעות, הלא הכל חד, שיודע מנינם, וקרא (הושע ב, א) קאמר 'לא יספר'.
ולפי עניות דעתי יש לומר, כיון דאם ירבה או ימעט א' שקל או טלה, או אם לא יוציא אצבע או יוציא שתיים ולא ירגיש הממונה, הרי נתבלבל המנין ולא נודע מספרם. אלא אנו מחזיקים ומאמינים כי העשיר לא ירבה והדל לא המעיט, ומחזקה זו אנו יודעים מספר העם על ידי השקלים או כיוצא בזה. מכל מקום איננו בודאי ממש והרי לא מנה ולא ספר ישראל...**

אשר יוצא מדברינו:

- 1. שלא לצורך אסור למנות בשום אופן ותחבולה כלל.**
- 2. ולצורך מצוה שלא על ידי גורל, צריך שיתנו חצאי שקלים ויהיה לכפר על נפשותינו.**
- 3. ואמנם לצורך מצוה ועל דרך גורל, מותר למנות על ידי דבר אחר ואין צריך כפרה.**

*לחילופי התשובות ראה צ' הלוי הורוביץ, 'חלופי תשובות בין החתם-סופר ורבי ישראל משקלוב', י"ל פישמן (עורך), ספר היובל: קובץ תורני מדעי, ירושלים ת"ש, עמ' שכא-שלד. תשובתו נדפסה גם בשו"ת חתם סופר ח"ח קובץ תשובות סימן ח.

שיטת בעל פאת השולחן

הרב ישראל משקלוב משיב תשובה לחתם סופר בו הוא מביע את עמדתו ולימודו השונה מהחתם סופר בסוגיה ובהבנת המקורות. גם לדעתו מנייה שלא לצורך אסורה בכל מצב ואילו מנייה לצורך מותרת כאשר מונים על ידי דבר אחר או שלא בפני בני האדם או שקוראים מהכתב. לדבריו חשש מעין הרע ופריצת מגפה היא רק כאשר מונים את בני האדם עצמם, בגופם ובפניהם:

היוצא מזה:

1. דשלא לצורך – אסור אף על ידי דבר אחר או כתב ושלא בפניהם וגם בדילוג.
2. ולצורך היינו לדבר מצוה, גם בכהאי גוונא דגורל ולא מינוי לדעת מספרם דמונאם ב' פעמים וחצי ההיקף – מכל מקום למנות הגופים אסור משום עינא בישא כשמנאם בפניהם ועין רואה. אבל על ידי דבר אחר כמו על ידי אצבעות או מטבעות או בפיו שלא בפניהם או בכתב בכהאי גוונא דלצורך כמו בכהנים בפייס ובאורחים שלא ישכחם או בנדון דידן בכתב לידע כמה נפשות שירשמו לכל אחד ואחד חלקו מכסת נפשותם, ואינו מונה בפניהם האנשים רק כותב פלוני ג' ופלוני ה' שפיר דמי כשאינו נותן עינו בפני הנפשות הנימנים לצורך.

שיטת הרב שאול ישראלי

יש מי שלמד מאמרי חז"ל אלו שישנו הבדל בין פרשת כי תשא לבין מאמרי חז"ל אלו. לדעתו כיוון שחז"ל הביאו ראיה שאסור למנות את ישראל משאול ולא מהתורה הרי שמדובר על מפקדים שונים במהותם. לשיטתו חילוקו של המזרחי שזכרנו לעיל בין מפקד כל העם לבין חלקו עולה יפה בין הסוגיות השונות ומסביר יפה את ההבדלים בין המפקדים. לכן עולה מדבריו שהתורה דיברה במניית כל ישראל וזה חייב להיעשות על ידי מחצית השקל משום שרק במפקד כזה יש חשש מגפה וצריכים לכפרה על ידי חצאי שקלים משא"כ מאמרי חז"ל מדברים על איסור מניית חלק מישראל שבזה אין חשש מגפה ולכן ניתן למנות על ידי דבר אחר:

בסיכום הדברים:

1. ספירה חלקית - שאינו מונה את כל ישראל יחד, והיא לצורך, מותרת על ידי דבר אחר לכל הדעות, הן לפי הש"ס דילן [שלנו] והן לפי המדרשים.
2. ספירת כל ישראל - מותרת לפי הש"ס דילן רק על ידי מחצית השקל, ובכהאי גוונא נראה שהיא מותרת גם כשהיא שלא לצורך.
3. ולדעת המדרש, כל ספירה שלא לצורך אסורה אפילו על ידי מחצית השקל. אכן לצורך מותר גם על ידי דבר אחר, אלא שלא ברורה דעת המדרש אם באופן זה מותרת גם ספירת כל ישראל או שאז צריך על ידי מחצית השקל בדוקא.

ובסוף דבריו כתב לחדש מהו לצורך ומהו שלא לצורך:

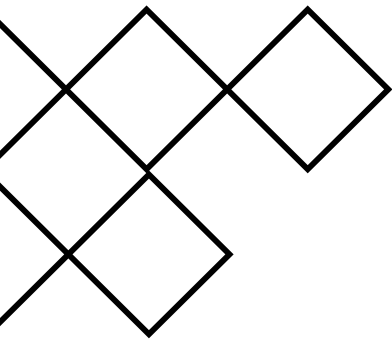
ואילולי דמסתפינא הוה אמינא בחילוק המדרש בין ספירה לצורך לספירה שלא לצורך, שהוא בכלל לא על פי ההבחנה אם הוא צורך מצוה או לא... והיינו שיש ספירה לשם קבלת המנין המדויק, וזוהי התכלית והכונה שבה. וישנה ספירה שהתכלית אינה ידיעת המנין כשלעצמו, ואעפ"י שלשם מטרתו הוא אמנם צריך הוא לספירה. אולם זה אצלו בגדר אמצעי ולא בגדר תכלית. ומה שאמרו שספירה שהיא שלא לצורך אסורה, היינו שלא לצורך מגמה אחרת שהיא, אלא רק לשם ידיעת המספר....

והנפקא מינה [והיוצא מזה] בזה נראית פשוטה, שכל שסופר למען מטרה אחרת, אם סופר גם על ידי דבר אחר, אין כאן ספירת ישראל כלל, לא מצד הבפועל, שהרי סופר הטלאים או הבזקים, וכל כיו"ב, ולא מצד המגמה הסופית, שהרי אין מטרתו כלל בספירת ישראל, על כן הרי זה מותר. אולם כשמטרתו עצם המנין, גם אם יספור על ידי דבר אחר, מכל מקום הרי על ידי זה הוא מקבל המנין של ישראל... אכן, כל שסופר על ידי מחצית השקל נראה שמותר גם באופן זה...

למסקנה התיר הרב ישראלי עריכת מפקד אוכלוסין על ידי צירוף כמה היתרים יחד:

1. אין כל ישראל נמצאים בארץ.
2. המפקד נעשה על ידי כתב שנחשב למנייה על ידי דבר אחר.
3. הספירה נחשבת לדבר מצווה.

היוצא לשיטת החת"ס והר"ש ישראלי שכאשר מבקשים למנות ממש את ישראל יש למנותם אך ורק על ידי חצאי שקלים. לחת"ס משמע אפילו מעט מהעם ואילו לרב ישראלי משמע רק שמונים את כל העם שרק אז יש חשש מגפה וצריכים לכפר על נפשותיהם. לדעת פאת השולחן ניתן למנות על ידי דבר אחר ולא דווקא חצאי שקלים. וכאשר מונים אנשים שלא בפניהם התיר למנות בפיו או מרשימה גם ללא דבר אחר.

ספירה א' ב' ג'

רבי אליעזר פאפו, מחכמי טורקיה בתחילת המאה ה-19, כתב בספרו "פלא יועץ" (ערך מונה) :

ידוע אסור המונה את ישראל ומה שארע לדוד המלך עליו השלום. ולא טוב עושים אנשים חסרי מדע שכשרוצים לידע אם יש מנין להתפלל ורוצים לזהר שלא למנות את ישראל ומונים א"ב ג"ד . ולו חכמו ישכילו שלא הועילו בתקנתם, רק ימנו אותם במראית העין ובמחשבת הלב .

מסקנה: יש איסור למנות האנשים עצמם בכל סוג מקבץ של אנשים ללא הבדל בכמות האנשים. יש שלמדו שבמידה ומבקשים לספור באופן מדויק האנשים יש לעשות זאת אך ורק על ידי מחצית השקל ויש שלמדו שצורך זה מתקיים רק שמונים את כל העם, אך כל מקבץ אחר ניתן למנות על ידי דבר אחר. אין למנות על ידי ספירת האנשים באותיות א' ב' ג'.

ברם, מכל האמור טרם זכינו להבין מדוע המדרש לא זכר את שאר המפקדים שזכרתי.

מניין אצל אינם יהודים

על כן נראה לי להעמיד שהחילוק בין המפקדים הוא, שמפקדי המדרש יש במפקד עוד חשיבות מלבד הצד המספרי וחשיבות זו מיקרת את המספר ולכן יש חשש לעין הרע ואילו במפקדים שזכרתי המפקד היה מספרי נטו ללא חשיבות נוספת. והנני מסבירם אחד אחד:

ירידת אבותינו למצרים בשבעים נפש הינה ציון חשוב להוכחת קיום הבטחתו של ה' לאברהם: "כִּי-בָרַךְ אֲבָרְכָה וְהַרְבֵּה אֲרַבֶּה אֶת-יִרְעָה כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחֹל, אֲשֶׁר עַל-שֵׁפֶת הַיָּם".

עליית אבותינו ויציאת מצרים הינו רגע היסטורי בו יוצא עם שלם מעבדות לחרות באותות ומופתים וציון מספר בני ישראל מהווה חשיבות הן בקיום ההבטחה לאברהם: "וְגַם אֶת-הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאֶמְרֵי-כֵן יֵצְאוּ בְרַכָּשׁ גָּדוֹל". והן ליעקב: "אֲנִי אֵרֵד עִמָּךְ מִצְרָיִם וְאֲנִי אֵעֲלֶךָ גַם-עִלְיָה...". והן במעמד היציאה של עם שלם לחרות. עוד מוסיף בחשיבות מעמדו של משה רבינו לדורות.

אחרי חטא העגל בכדי שתהיה להם כפרה על מעשה העגל לכל אחד ואחד.

מפקד הדגלים מעמדו של עם ישראל וסידורו המופתי של העם.

מפקד חלוקת הארץ לנחלות רגע היסטורי שממנו התייחסו השבטים ויקבלו את נחלתם בארץ ישראל.

בימי שאול זו הפעם הראשונה שמונים את העם מאז כניסתם לארץ.

מפקד שני של שאול למרות שלא היה של כל העם מכל מקום כיוון שדובר במלחמה נגד עמלק שהיא מצווה קיבלה מלחמה זו חשיבות נוספת ועל כן מספר היוצאים למלחמה גם כן.

דוד מונה את העם לדעת כמה הוא ומה סדר גודל ממלכתו.

בימי שיבת ציון מהווה רגע היסטורי של שיבת העם לארץ ובניית בית המקדש השני.

משא"כ שאר המפקדים שזכרתי לא היה בהם עוד אלמנט חשוב שנותן תוקף רב יותר למספר והאפשרות שתשלוט בהם עין הרע. ביאור זה עולה יפה עם דברי אחד מפרשני התורה, "הכלי יקר", שעמד על השאלה האם בכל מניין אנשים אפילו גויים יכולה לשלוט מגפה או רק של יהודים.

מצאנו לאחד מפרשני התורה מחכמי פולין במאה ה-16, רבי שלמה אפרים מלונטשיץ, שכתב שאין הכוונה שבכל פעם שמונים בני אדם שולטת עין הרע. לדעתו רק ספירה שהיא לשם חשיבות והבדלה המרוממת את עם ישראל על שאר אומות העולם יכולה היא לגרום למגפה. שכן, מה טעם שה' מחליט למנות את עם ישראל ולא אף אומה מאומות העולם. אקט זה מורה על החשיבות הרבה של עם ישראל כלפי ה' על יתר האומות ובאופן כזה יכולה לשלוט עליהם עין הרע ולפרוץ מגפה (שמות, ל, יב):

ואתי שפיר גם לדברי האומרים, שכופר זה היה להציל מן עין הרע השולט בשעת המספר. כי בפעם ההוא יש מקום לשרי מעלה של האומות לקטרג ולומר מה יקר וגדולה לישראל במספר זה על כל האומות והלא הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה. לפיכך צריכין בפעם ההוא אל כופר נפש להשקיט מידת הדין. ובזה מיושב מה שמקשים כאן והלא כמה אומות מונין לגלגולת ואינן נזוקין לפי שאין סתם מספר הגורם כי אם זה המספר הבא לנטלם ולנשאם ב"כי תשא את ראש" על כן יש לחוש מפני הקנאין הפוגעים בהם.

מדבריו נשמע שאין חשש שאינם יהודים מונים עצמם. עוד מתבאר מדבריו מדוע בספירת דוד לדעת מניין בני ישראל פרצה מגפה שכן הרצון לדעת מניינם מעיד על החשיבות שלהם ביחס לאחרים. ולכן גם בספירת הכוהנים מי יזכה בתרומת הדשן שזו זכות בקיום המצווה, שלכן עושים גורל מי יזכה, שולטת עין הרע ומונים על ידי דבר אחר. ונראה שמזה הטעם נהגו כשמונים עשרה יהודים למניין נוהגים לומר פסוק "הושיעה את עמך..." ואילו בכל מפקד אחר כנ"ל סופרים במספר ולא חוששים. שכן ספירה של עשרה יהודים מיקרת את חשיבותם על שאר העמים שכל שיש עשרה יהודים בוגרים שורה השכינה משא"כ בשאר עמים לכן מנייה מסוג זה יכולה לגרום למגפה משא"כ שאר ספירות שאינן יוצרות חשיבות של עם ישראל על שאר העמים.

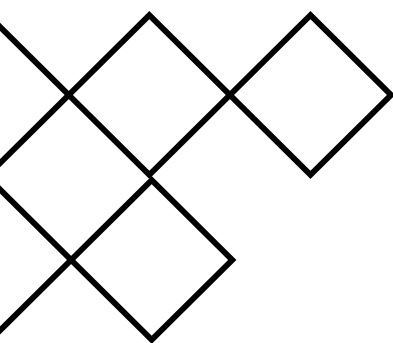

שיטת אברבנאל

רבי יצחק אברבנאל כתב (שמות ל, יב) לחלק בין ששולטת עין הרע ופורצת מגפה לבין ששולטת עין הרע ומגיע מזה הזיק. לפי חילוק זה כתב שגם על הגויים שולטת עין הרע במפקדים שעושים רק שההיזק אינו מגיע כמגפה:

ואם מלכי העמים מונים חייליהם בבואם למלחמות גם עליהם תעבור כוס היזק העין הרע אבל לא יתחייב שיהיה תמיד היזקן במגפה. כי פעמים יהיה כשיפלו הרבה מהם במלחמה מאותה הסבה והמה לגסות דעתם לא ידעו ולא יבינו מאין נמשכה הרעה ההיא.

מסקנה: עין הרע שולטת במניין בני ישראל בפרט ויש מי שלמד שמזיקה גם במניין של גויים. לכן טוב שגם הגויים לא ימנו האנשים עצמם.

העידן המודרני - ספירה בכתב ובמחשב

בתשובת הרב ישראל משקלוב בחילופי המכתבים עם החתם סופר כתב להוכיח שמותר למנות אנשים מרשימה כתובה וטען כי כל האיסור למנות את ישראל זהו רק כאשר מונה את האנשים עצמם בפניהם. ראייתו מחז"ל שמותר למנות אנשים על ידי רשימה עוסקת במניית האורחים המוזמנים לסעודה: "מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו מפיו אבל לא מן הכתב". סיבת הדבר שאדם לא יקרא את רשימת המוזמנים מהכתב היא משום שהמסנה מדברת ביום שבת שבו יש חשש שבמידה והאדם ימצא טעות ברשימת מוזמניו שערך ביום שישי הוא יבוא לתקן, למחוק או לכתוב, ונמצא שעושה מלאכה האסורה בשבת. אמנם בעל פה יכול להגיד מה שכתב ועל אחת כמה וכמה ביום חול שיכול לקרוא מהכתב עצמו את רשימת מוזמניו. נמצא לפי זה שניתן למנות אנשים כל זמן שזה לא בפניהם ובפרט שקוראים מתוך רשימה או בעל פה. ומצאנו שכבר כתב כן במאה ה-14, רבי לוי בן גרשום, המכונה הרלב"ג מחכמי צרפת בפירושו לתורה (במדבר א, ב):

אחשוב כי הרצון באומרו במספר שמות, שהם מנו השמות לכל זכר. ולא מנו האנשים בעצמם, כדי שלא יהיה בהם נגף בפקוד אותם, כמו שהתבאר מדברינו בפרשת כי תשא. וזה אמנם היה באמצעות נשיאי השבטים שלקחו שמות כל השבט לגולגלותם, ומנו השמות הנכתבים כדי שלא ימנו האנשים בעצמם.

דומה להיתר זה הוא דברי הפסיקתא רבתי העוסקת במפקד יואב שהלך בציווי דוד המלך שבו נשמע כי יואב ביקש לשבש את הנתונים ולמסור מקצת הנתונים כדי שלא יכשלו במניית העם. אמנם הדבר לא צלח משום שהמפקד היה שלא לצורך. מכל מקום ניתן ללמוד ממקור זה שמפקד על ידי כתב מותר:

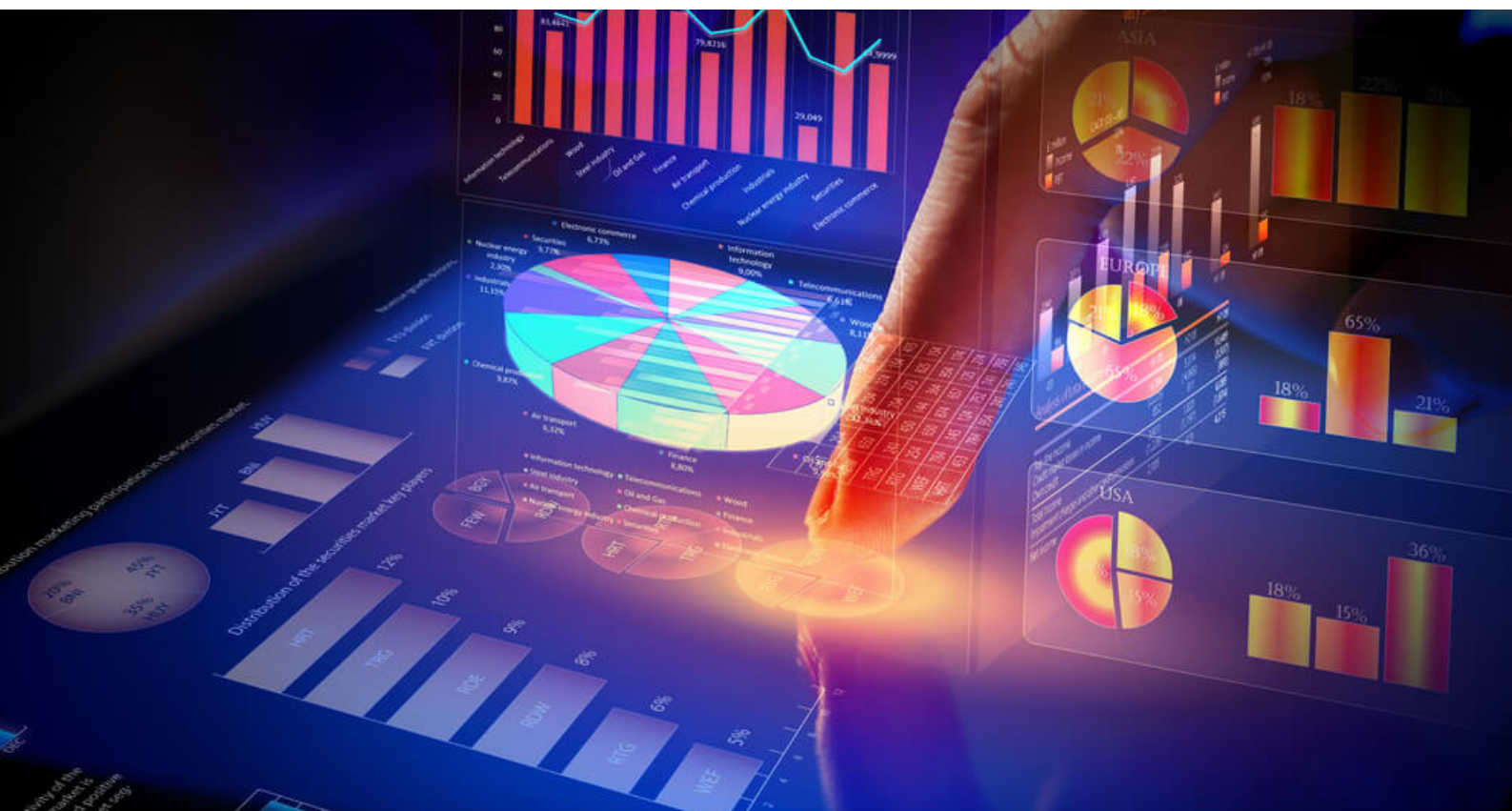
"ויתן יואב את מספר מפקד העם" - אם מספר למה מפקד? אלא אמרו רבותינו: שתי אפונראות עשה, אחת גדולה ואחת קטנה, והניח את הגדולה בפונדתו. אמר הריני נותן את הקטנה אם יעלה חימה אז אומר הרי כולהם הריני נותן לו את הגדולה. דבר אחר, "את מספר מפקד" - אלא כיון שהלך למנות היה משלח למי שהיה לו חמשה בנים לך והטמין וספור מה שאתה מבקש ומה שהיה אומר היה כותב לפיכך את מספר מפקד העם.

לאור האמור: במפקד אוכלוסין המתבצע שלא בפני בני האדם אין כל חשש כאשר מונים את האנשים ובפרט כאשר זה מתבצע מתוך רשימות.

ספירה ממוחשבת

עם התפתחות הטכנולוגיה דנו הפוסקים ביחס ההלכה לדרכי כתיבה חדשים שהופיעו בעידן המודרני: דפוס; הקלטה על גבי סרט פילים; צריבת על גבי דיסקים; כתיבה דיגיטלית על גבי מחשב; והכריעו בהלכות השונות הנוגעות לכתיבה כמו כתיבה ומחיקה בשבת, כתיבה ומחיקת שם ה', זריקה או גניזה וכו'. לא אאריך בהבאת המקורות והדיונים משום שזה לא כל כך נוגע למאמר. מה שנוגע למאמר הוא שישנם פוסקים רבים שנטו להחשיב שאין לכתיבה זו דין כתיבה* ולכן הינה קלה ביחס לכתיבה רגילה, על גבי דף. לפי זה הקלו בכתיבה על גבי מחשב בשבת במקרים מסוימים, וכן שכתובת שם השם במחשב אינה מקודשת ולכן ניתן למחוק שם השם במחשב או בהודעה בפלאפון. גישה זו משליכה לנדוד"ד במפקד אוכלוסין המתבצע כיום באופן ממוחשב וכל הנתונים נאספים ומצטברים במחשב. לפי פסקי הלכה אלו ניתן לראות את מפקד האוכלוסין בימינו קל יותר מאשר בעבר כאשר מנו בני אדם ממש.

על כן ניתן להסיק שמפקד ממוחשב מותר משום שלא מונים ממש בני אדם. וכן הסה"כ המתקבל בסוף הוא אינו ממשי כל זמן שנשאר על גבי המחשב וגם אם יודפסו הנתונים עדיין הם על כתב וראינו שגם בזה ניתן להקל**.

*ראה בין המתירים לדוגמה בשו"ת אבן יקרה לרב בנימין וייס, ח"ב מהדורא תנינא סי' לג שנשאל על תנ"ך הרשום בפוטוגרף; ירחון קול סיני, גליון 74, תמוז-אב תשל"א, תשובת הרב עובדיה יוסף האם מותר למחוק אזכרות ושם ה' הרשומים על סרט הקלטה. והניף ידו שנית בשו"ת יחוה דעת ח"ד סי' נ; שו"ת עמוד הימיני לרב שאול ישראלי סי' מב בדבר מחיקת שמות הקודש מסרט רשם קול; ובין האוסרים שו"ת מנחת יצחק לרב יצחק וייס ח"ג או"ח סי' קב; שו"ת חלקת יעקב לרב מרדכי יעקב בריש או"ח סי' קכ"ד; שו"ת פאת שדך לרב שמואל דוד מונק או"ח סי' קכו.

**וכן כתב הרב מנחם מנדל כשר במסקנתו ב'נועם', שנתון לבירור בעיות בהלכה, ספר ט"ז, תשל"ג (1973).

לאור כל האמור ניתן לסכם את המסקנות הבאות:

א. לאור הנתונים הנאספים על ידי מפקד האוכלוסין המתבצע במדינת ישראל, מפקד זה נחשב ל"מפקד לצורך".

ב. מפקד לצורך מותר. מפקד שלא לצורך אסור בכל האופנים בזמן הזה.

ב.1. מפקד לצורך – הנו מפקד למטרה כלשהי המביאה תועלת ממשית לדוגמה: ספירת מניין אנשים כדי שהתפילה תהיה תפילה בציבור, ידיעת מספר גדוד, חטיבה, פלוגה בכדי למנות עליהם מפקד לפי סך חיילים מסוים. סך תלמידים שעלו לאוטובוס או הגיעו לכיתה בכדי לשמור על בטיחותם. ספירת מוזמנים לאירוע על מנת להיערך במנות, בתי תמחוי וכדו' וכן צורך לדוגמה כפי שפורט לעיל באסיפת נתוני הלמ"ס.

ב.2. מפקד שלא לצורך – הנו מפקד רק על מנת לדעת כמה אנשים יש ללא מטרה נוספת. לדוגמה: מפקד ישמח לדעת על כמה חיילים הוא מפקד, המנהל ייחנה לראות כמה אנשים הוא מנהל, בעל המסעדה יהיה מרוצה מהתפוסה המלאה וממילא מהכנסותיו באותו ערב.

ג. אופני עריכת מפקד לצורך – אסור לספור באופן ממשי יהודים אפילו קומץ מועט. ויש מי שאומר שטוב שגם גוים יזהרו בזה.

ג.1. ניתן לספור על ידי דבר אחר, כגון: אצבעות, מטבעות, אבנים, וכל כלי אחר.

ג.2. ניתן לספור מתוך הכתב וכן מותר לעשות רשימה בכתב עם מספר מדויק.

ג.3. ניתן לספור אנשים ממש כאשר הספירה מתבצעת שלא בפניהם.

ג.4. אין לספור אנשים בפניהם על ידי מנייתם באותיות א' ב' ג'.

ג.5. ספירה המתבצעת במחשב אינה נחשבת ספירה ממשית וניתן להקל בה.

ג.6. ספירה במחשבה מותרת בכל מצב.

ד. מפקד אוכלוסין בעידן המודרני מתקיים שלא בפני בני האדם, בצורה ממוחשבת ועל ידי רשימות על כן אין שום מניע או חשש בביצועו.